

УДК: 373: 378. 14

Л.В. ОЛЕСЮК

ЗМІСТ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Резюме. У статті розглядаються питання, що стосуються загальної характеристики іншомовної лексичної компетенції, цілей формування лексичної компетенції в учнів початкової, основної і старшої школи, поняття лексичного мінімуму (реальний активний і пасивний та потенціальний словниковий запас), етапів формування лексичної компетенції, характеристики засобів формування лексичної компетенції.

Ключові слова: іншомовна лексична компетенція, лексичний мінімум, вправи, засоби, контроль.

Постановка проблеми. Проблема навчання іншомовної лексики залишається актуальною, оскільки вона потребує розгляду в контексті компетентнісного підходу, що дасть можливість узгодити і синхронізувати формування іншомовної лексичної компетенції (ЛК) з іншими компетенціями. Навчання англійської мови як засобу міжкультурного спілкування вимагає цілеспрямованої уваги. Роль англійської мови у світі в 21 столітті значно зросла. Це пояснюється, зокрема, тим, що нею володіє приблизно 31% громадян Євросоюзу, а для 16% вона є рідною. Сьогодні англійська мова стала мовою техніки, науки, культури, бізнесу. Про це свідчать факти: три чверті світової кореспонденції, 80% електронної пошти та інтернет ведеться англійською. Більшість міжнародних документів, статей, літературних творів, інструкцій написано англійською мовою. Знання англійської мови розширює кругозір, дозволяє більше дізнатися про культуру та звичаї інших народів. Питання методики навчання іноземної мови порушувалось досить давно, проте сьогодні у зв'язку зі зростанням ролі англійської мови питання спілкування англійською мовою досліджується ще глибше. Значну увагу вчені приділяють поняттю «комунікативна компетенція». Це поняття з'явилося в методиці навчання іноземної мови 80-ті роки, запропонував його американський учений Д. Хаймзом, який трактував комунікативну компетенцію як інтегративне утворення, що включає поряд з лінгвістичними і соціально-культурні компоненти. Одним із важливих завдань, яке ставиться перед учнями при вивченні іноземної мови, є оволодіння лексичною компетенцією, оскільки вона є складовою комунікативної компетенції учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методики навчання лексики іноземних мов розглядалися багатьма дослідниками, такими як В.А. Бухбіндером, Н.І. Гез, І.О. Зимньою, І.Л. Бім, С.Ф. Шатіловим, В.Н. Шацьким, Г.О. Друзьом, Н.М. Жилко, Ю.В. Кузьменком. У деяких роботах, присвячених навчанню іноземної мови у початковій школі, питання навчання лексики порушувалися попутно, в руслі дослідження інших проблем (наприклад, в роботах Н.А. Горлової, О.Ю. Дігтяра, Н.В. Добриніної, Є.І. Негневицької, М.Т. Оганесяна, Л.А. Цветкової, та ін.). Методичні аспекти формування іншомовної компетентності філологів були предметом дослідження Н. Бориско, Т. Кияка, С. Ніколаєвої, Л. Павлової та ін. Методика розвитку лексичної компетенції студентів лінгвістичного ВНЗ на основі формування мотиваційної бази навчання розглядалась А. Сіземіною, а поняття «лексична компетенція» на просунутих рівнях володіння іноземними мовами Ю.В. Давидовою. Незважаючи на наявні здобутки у розв'язанні проблеми формування іншомовної компетенції, практика викладання свідчить про необхідність детального вивчення цієї проблеми.

Метою статті є надання загальної характеристики іншомовної лексичної компетенції та її формування в учнів початкової, основної і старшої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення іноземної мови у середніх навчальних закладах передбачає засвоєння не лише певної кількості слів. Однією з цілей навчання іноземної мови є формування іншомовної лексичної компетенції, що є важливою передумовою оволодіння іншомовною комунікативною компетенцією. Лексична компетенція – це здатність людини до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та лексичної усвідомленості. Отже, лексична компетенція включає в себе лексичні навички, знання і загальну мовну усвідомленість або здатність їх використання в усіх видах мовленнєвої діяльності. Розглянемо компоненти лексичної компетенції детальніше.

Лексичними навичками називають навички інтуїтивно правильного розуміння і вживання іншомовної лексики на основі мовленнєвих лексичних зв'язків між слухомовленнєвомоторною і графічною формами слова та його значенням, а також зв'язків між словами ІМ.

Одиницею навчання лексичного матеріалу є лексична одиниця, яка може бути не лише словом, але й сталим словосполученням і навіть так званім «готовим реченням» (тобто таким, що не змінюється у мовленні).

Прикладами лексичної одиниці можуть бути:

Англ.: beautiful; way out; How do you do?

Фр.: facile; faire du bruit; Comment ça va?

Нім.: auf kleinem Fuß; sich an etwas machen; Was ist los?

Ісп.: hermoso; hechar de menos; ¡Hola!

Розрізняють рецептивні та репродуктивні лексичні навички. Рецептивні навички – це навички сприймання й розуміння лексичних одиниць в усному та письмовому мовленні, а саме:

- впізнавання, диференціації та ідентифікації усної і письмової форм лексичних одиниць;
- співвіднесення лексичних одиниць з відповідним об'єктом чи явищем;
- обґрунтованої здогадки про значення лексичних одиниць.

Під репродуктивними навичками розуміють навички використання лексичних одиниць в усному чи письмовому мовленні, що передбачає:

- виклик лексичних одиниць із довготривалої пам'яті; відтворення лексичних одиниць у зовнішньому мовленні;
- миттєве сполучення лексичних одиниць з іншими словами, що утворюють синтагму і фразу за правилами лексичної сполучуваності;
- вибір відповідного стилю (офіційний/неофіційний).

Мовленнєві лексичні навички лежать в основі усіх видів мовленнєвої діяльності, отже слід формувати лексичні навички аудіювання, говоріння, читання та письма.

Лексичними знаннями є відображення у свідомості учня результату пізнання лексичної системи іноземної мови у вигляді поняття про цю систему і правил користування нею. До лексичних знань відносять знання: усної і письмової форм слова; їх семантики (денотативного і конотативного значень); відносної цінності слова або його здатності мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну і соціокультурну забарвленість; синтаксичної і лексичної сполучувальності слова; правил словотвору (складання слів, конверсії тощо); типів словників; основних понять, пов'язаних зі структурою слова: корінь, префікс, суфікс; схожості та/або розбіжності у лексичних системах рідної та іноземної мов. Як приклад неспівпадіння обсягу семантики у двох мовах візьмемо слово «нога». Ми розуміємо під цим словом одну частину тіла, а англійці й німці поділяють її на дві: "leg", "Bein" і "foot", "Fuß". Або речення «У нього в руках був букет квітів» неможливо перекласти англійською, не знаючи розміру букета. Якщо букет маленький, то «in his hands», а якщо великий – «in his arms».

Останній компонент ЛК – загальна мовна усвідомленість або здатність – пов'язаний із взаємодією лексики, фонетики і граматики у мовленні, а також із лінгвістичною спостережливостю учня, його здатністю до узагальнення результатів спостережень у вигляді вербальних і схематизованих правил, здатністю здійснювати контроль під час використання слів у процесі спілкування. Адже лексика вивчається не для того, щоб її просто знати, а для того, щоб спілкуватися, користуючись нею у взаємозв'язку з іншими засобами: фонетичними, граматичними, невербальними. Тобто навчання лексики не є самоціллю, а є засобом навчання усіх видів мовленнєвої діяльності. Цілі формування ЛК конкретизуються у Програмі відповідно до ступенів навчання. Формування іншомовної лексичної компетенції в учнів середніх навчальних закладів спрямоване на оволодіння лексичними одиницями (ЛО) у відповідності з відібраними темами і сферами спілкування.

У початковій школі (1/2-4 класи) важливо сформувати базові лексичні навички, необхідні для подальшого розвитку іншомовної комунікативної компетенції в основній і старшій школі. На цьому ступені здійснюється формування рецептивних і репродуктивних навичок у межах визначених сфер і ситуацій відповідно до вікових особливостей учнів і їхніх інтересів, на основі використання мовленнєвих зразків. Для досягнення цієї мети застосовується хорова робота, лексичні ігри, зображальна і предметна наочність, широко використовуються письмові вправи.

В основній школі (5-9 класи) розпочинається етап систематичної й послідовної роботи з автентичними навчальними матеріалами, які забезпечують нормативне оволодіння спілкуванням. Зростає обсяг ЛО, у тому числі із соціокультурним компонентом, що сприяє формуванню соціолінгвістичної компетенції. Тематика охоплює різноманітні галузі знань, серед них і ті, які були об'єктом або вивчення на уроках з інших навчальних предметів (міжпредметні зв'язки), або із власного життєвого досвіду. Зростає доля самостійної роботи учнів, урізноманітнюються види навчальної діяльності, активно використовуються мовленнєві ситуації, що наближають навчальне спілкування до реальних умов.

У старшій школі (10-11 класи) систематизується та узагальнюється мовний досвід учнів, набутий ними на попередніх ступенях вивчення мови. Методи і види навчальної діяльності все більше набувають форм, наближених до реальних умов спілкування. Широко використовуються творчі, проектні, групові, інтерактивні форми роботи учнів. Зміст освіти диференціюється відповідно до профілю навчання. З'являються професійно спрямовані ЛО відповідно до певної галузі знань. Збільшується робота з формування пасивного лексичного мінімуму у процесі самостійного читання. Зростає питома вага самостійної роботи учнів з новою лексикою, удосконалюються прийоми користування двомовними та одномовними словниками.

Рівень володіння іноземною мовою на кінець одинадцятого класу має відповідати рівню B1+ згідно із "Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання".

Необхідно зазначити, що вчитель має забезпечити систематичне повторення раніше вивчених ЛО на всіх ступенях навчання.

Вимоги програми у СНЗ відображаються у лексичному мінімумі, у якому розрізняють активний і пасивний мінімуми.

Активний лексичний мінімум – це ЛО, якими учні користуються для вираження своїх думок в усній і письмовій формі, при говорінні та письмі, а також розуміють думки інших при аудіюванні та читанні. Пасивний лексичний мінімум – це ЛО, які учні розуміють під час сприймання думок інших в усній (аудіювання) і письмовій формі (читання).

Цілі (формування ЛК), умови навчання у середніх навчальних закладах (визначені час і тематика) викликають необхідність відбору лексичного мінімуму.

Відбір лексичних мінімумів здійснюється укладачами програм та авторами підручників, які й визначають кількість ЛО та їх приналежність до активного чи пасивного мінімумів. Оскільки цілі, умови навчання не є

сталими, а змінюються відповідно до вимог суспільства, то і кількісний склад мінімумів не може бути постійним.

Для відбору лексичних мінімумів використовують такі основні критерії:

1. Сполучуваність (здатність ЛО поєднуватися з іншими одиницями у мовленні).
2. Семантична цінність (висловлення за допомогою ЛО важливих понять з різних сфер людської діяльності та з тематики, що визначена Програмою навчання іноземних мов).
3. Стилїстична необмеженість (перевага не віддається жодному зі стилїв мовлення).

Додатковими критеріями є:

1. Частотність (вживаність у мовленні).
2. Багатозначність (Body: physical body, body of an artillery gun, heavenly body).
3. Словотворча і стройова здатність (займенники, займенникові прикметники (then, thus), іменники, що виконують стройові функції (matter, way, thing), дієслова, що виконують стройові функції (consider, notice, appear, report, remain), дієслова, що передають видові відтінки (get, go on, give up), слова і словосполучення, що виражають кількість (a lot of, a number of), сполучники і сполучникові слова (for, lest, provided, both ... and), прийменники і прийменниковісполучення (on account of, as well, below, besides, due to).

Чим вищі показники ЛО за цими критеріями, тим цінніша вона для навчання ІМ. При відборі ЛО враховується принцип виключення синонімів та інтернаціональних слів, що повністю сходяться в іноземній і рідній мовах. Кількість ЛО, що складають активний і рецептивний лексичний мінімум, має бути вказана у Програмі з іноземних мов для кожного етапу навчання.

Активний і пасивний словниковий запас учнів називають наявним або реальним словниковим запасом. Реальний словниковий запас є основою для формування потенціального словника. Потенціальний словник складають ті незнайомі ЛО, про значення яких читач/слухач може здогадатися.

До потенціального словника відносяться:

- 1) інтернаціональні ЛО, подібні за звучанням і/ або написанням та значенням до ЛО рідної мови;
- 2) похідні та складні слова, що складаються з відомих учням компонентів;
- 3) конвертовані слова;
- 4) нові значення відомих багатозначних слів;
- 5) ЛО, про значення яких учні можуть здогадатися за контекстом.

Лексичний мінімум засвоюється поетапно. У процесі оволодіння ІЛК виділяють такі етапи:

- 1) етап ознайомлення учнів з новими ЛО, на якому відбувається формування знань про лексичну систему ІМ, правил користування нею, семантизація ЛО (розкриття значення ЛО), демонстрація особливостей її використання;
- 2) етап автоматизації дій учнів з новими ЛО (формування навичок), яка відбувається на рівні:
 - а) словоформи, вільного словосполучення, фрази/ речення,
 - б) понадфрази (діалогічної або монологічної єдності) і мікротексту.

Формування мовленнєвих лексичних навичок здійснюється за допомогою удосконалення дій учнів з ЛО у ситуативному вживанні засвоєних ЛО при висловлюванні своїх думок в усній формі (говоріння) та письмовій формі (письмо), а також контекстне розуміння ЛО при читанні та аудіюванні.

До навчання нових ЛО історично склалося чотири підходи: інтуїтивний, свідомозіставний, функціональний, інтенсивний.

В інтуїтивному підході семантизація здійснюється шляхом встановлення безпосереднього зв'язку словозначення без опори на рідну мову (РМ); автоматизація – шляхом багаторазового відтворення, імітації умов оволодіння РМ; активізація ЛО здійснюється в умовах, наближених до природного спілкування.

Свідомо зіставний підхід передбачає розкриття значення та форми, а не особливостей застосування ЛО; автоматизація здійснюється шляхом зіставлення з РМ, перекладу, некомунікативних вправ, відповідей на запитання; самостійність висловлювання з використанням ЛО обмежується навчальним завданням. Функціональний підхід пропонує розкриття функції та значення через контекст, створення мотивації до використання ЛО; автоматизація відбувається шляхом са мостійного вибору та комбінування ЛО у процесі оформлення думки; засвоєння форми, значення і функції відбувається взаємопов'язано. Для цього підходу характерне використання умовно-комунікативних вправ. Застосування нових ЛО відбувається під час виконання комунікативних вправ.

В інтенсивному підході відбувається багаторазове пред'явлення великого обсягу ЛО у полілозі; використовується перекладна і безперекладна семантизація; відтворення ЛО відбувається у контексті, імітація – з використанням паралінгвістичних засобів, автоматизація – в умовах керованого спілкування. Учні застосовують нові ЛО шляхом розігрування етюдів, імпровізації у різних обставинах.

Висновки. Отже, у статті викладено загальну характеристику іншомовної лексичної компетенції (навички, знання, лексична усвідомленість); визначено цілі формування лексичної компетенції в учнів початкової, основної і старшої школи; сформульовано поняття лексичного мінімуму (реальний активний і пасивний та потенціальний словниковий запас); визначено етапи формування лексичної компетенції (ознайомлення та автоматизації); представлено приклади вправ для формування лексичної компетенції; подано коротку характеристику засобів формування лексичної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломінова О.О. Формування англомовної лексичної компетенції / О.О. Коломінова // Іноземні мови. – 2005. – №2. – С.48-51.
2. Кравчук Л. Побачити кожний успіх: особливості навчання лексики на початковому етапі / Л. Кравчук // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2009. – №2. – С.43.
3. Москалюк Л.В. Ігрові завдання для контролю лексичних знань молодших школярів на уроках англійської мови / Л.В. Москалюк // Іноземні мови. – 2006. – №3. – С. 44-45.
4. Низенко К.М. Розвиток комунікативних здібностей учнів 7-9 класів засобами використання інноваційних технологій на уроках / К.М. Низенко // Англійська мова та література. – 2010. – №13. – С. 20-26.
5. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С.Ю. Ніколаєва [та ін.]. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.

Л.В. ОЛЕСІУК. СОДЕРЖАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Резюме. В статье рассматривается проблема методики формирования иноязычной лексической компетенции. Освещаются вопросы, касающиеся общей характеристики иноязычной лексической компетенции, целей формирования лексической компетенции учеников средних учебных заведений, понятия лексического минимума, этапов формирования лексической компетенции, средств формирования лексической компетенции и контроля уровня сформированности лексической компетенции.

Ключевые слова: иноязычная лексическая компетенция, лексический минимум, этапы, упражнения, средства, контроль.

L.V. OLESIUK. FOREIGN LEXICAL COMPETENCE FORMATION

The summary. The article is devoted to the problem of the formation of foreign lexical competence. The general characteristics of foreign lexical competence is given; the aims of the formation of foreign lexical competence are defined; the notion of lexical minimum is given; the stages of the formation of foreign lexical competence are specified.

Key words: lexical minimum, stages, exercises, means, assessment. foreign lexical competence.

Одержано редакцією 09.04.2015 р.

УДК: [373. 016: 81]: 37. 015. 31 - 028: 17

М.П. ЛЬЧУК

АУДІОВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

Резюме. У статті розкриваються особливості роботи вчителя англійської мови у розвитку комунікативних здібностей учнів. Увага зосереджена на використанні автентичного тексту, поданого у звукозапису носія англійської мови, та розробленого комплексу вправ для контролю прослуханого та організації комунікативних актів.

Ключові слова: комунікація, комунікативна компетенція, комунікативний підхід, автентичний текст, аудіювання.

Постановка проблеми. Проблема формування іншомовної компетенції є складовою частиною програмної підготовки особистості, здатної до різних форм міжкультурної комунікації. На нинішньому етапі розвитку українського суспільства вивчення іноземних мов – одна з найважливіших не лише в галузі освіти і науки, а й економіки, політики, культури. Її актуальність визначається інтеграцією України до Європи, що є проявом самобутності української нації, її історичної належності до європейського простору. Співробітництво з Європейським Союзом визначає сучасний стан і перспективи розвитку не тільки економіки України, а й її культури, науки й освіти. Результатом нової якості освіти стає формування нової культури громадянина полікультурної Європи.

Аналіз досліджень та публікацій. Вільне володіння учнями іноземними мовами – це вимога часу. На особливостях її оволодінню зосереджують свою увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених-мовознавців. Наприклад, інноваційні підходи до вивчення іноземних мов вивчала І. Орлова; проблему комунікативно-орієнтованого навчання іноземної мови досліджувала Г. Бородіна; розвиток комунікативних здібностей учнів та шляхи інтенсифікації навчального процесу при вивченні англійської мови висвітлила у своїх працях Т. Ціпан. Вагомими у контексті нашої проблеми є напрацювання О. Коломінової, у працях яких увага акцентується на формуванні англомовної лексичної компетенції та Н. Новоградської-Морської, яка у своїх роботах розкрила проблему навчання аудіюванню англомовної професійно спрямованої телевізійної інформації. Сучасні мовознавці розглядають аудіювання як один із засобів розвитку іноземної комунікативної компетенції, який має свої труднощі і вправи. Зокрема, С. Ніколаєва у своїй праці описує різноманітні методи та прийоми, які використовуються у навчанні іноземної мови; І. Лисовець досліджує проблему навчання аудіювання і усного мовлення; С. Гапонова змістові особливості текстів та аудіотекстів для навчання аудіювання пов'язує з розвитком особистості в процесі навчання.

Мета статті – розкрити значення аудіювання як засобу розвитку комунікативних здібностей учнів на уроках англійської мови в загальноосвітньому навчальному закладі.